

foort van Vormen maaken, en alle ronde lichaamen gieten.

Van Kres schoonmaaken, met de daar toe vereyste Instrumenten.

HEt is een bekende zaak, dat geen Munt-Mr. nog Goud of Zilver-Smidt, kan werken zonder eenig Goud of Zilver te verliezen, hoe nauw acht de Mr. ook op zyn werk kooft te geven. Eerst zo blyft by het smelten altoos iets in de kroefen hangen, ook hebben die wel onzichtbare gaatjes, daar 't Goud, of Zilver onder 't smelten intreekt, (het welk tuffen Mr. en Knecht wel difpuut heeft veroorzaakt,) voorts werd verlooren door het vylen, gemerkt geen vel, of laarde, zo dicht is, of daar valt ter eeniger tyd iets deur, en dan nog door de hedendaagse mode, van 't flypen, met puym of andere fteenen. Om dat verlorene alles (zo veel mogelyk is) weer te vinden, daar leid een Mr. zeer veel aangeleegen, daarom zal ik den Leezer, het geen ik daar van onderzonden heb meede deelen.

Op de munten hebben veele voor gebruik de Laveur, of Kres, door smelten fchoon te maaken, het welk gefchiedt, in een expresse daar toegemaakte Oven, by de hoogduitsen Saiger oven, en in ons Neerlandt, Steekoven genaamt, de welke over al by de smelthutten gebruikt werden. Zulke oven-

ke ovenden zyn vierkand, Toorens gewys, (wel dik van Steen) opgemetselt, zyn boven open en hebben onder een vlacke Vloer, in welke een ronde Kom is, na groote van 't werk, dat daar ingedaan moet werden, zo als de heele Oven ook geschikt moet zyn, achter dezelve leid een Blaasbalk, welkers wind vlak over gemelde Kom kan heen stryken.

De Laveur werd, (zo als die valt) met houdtskoolen Lood, en glette gemengt, wel door malkander geroert en zo; van boven, in dien Oven gesmeeten, vier voor de Blaasbalk gelegd, en altoos gestadig aangeblaasen, dan smelt die geheele Laveur, zo wel zant als het daar in zynde Zilver, en Goud, welke Metaalen zig voor de Blaasbalk, in de Kom, als dan te zaamen vergaaren, en de gesmolten vuilnis daar boven op (welk men flek noemt,) die men van tyd tot tyd, met een Yfer uit den Oven haalt, (te weeten als men ziet, dat die ten eenenmaale van Metaalen ontbloot zyn,) de Kom van Metaalen vol geworden zynde, kan men met een Yfere Leepe, daar wat uyt scheppen. Andere maaken een gootje van die Kom, tot buyten de Oven in een andere Kom, door welk het Metaal (de Kom vol zynde) van zelfs komt uyt te loopen, het welk dan ten meestendeelen lood is, alzo het Goud en Zilver, zig zo lang (door zyn natuurlyke zwaarte)

in de Kom houd als mogelijk is. Dus alle u voor handen zynde Kres, of Erts gesmolten zynde, laat den Oven kout werden, neemt het overige uyt de Kom, smelt alles by malkander, en dan gefineert, zulken Oven heeft een mond: waar door de flecken kunnen werden uytgehaalt, en 't Metaal geschept, voorts een deksel om de mond tot dwang der hitte te kunnen sluyten, zo als de Print fol. 2 tot meerder verstaanbaarheid vertoont, maar een Goud of Zilver-Smid zulke groote partyen niet hebbende kunnen, dat op volgende manier doen. De Winkels behooren alle 8 of ten langsten 14 daagen eens te werden aangeveegt, en schoon opgeruymt, de vuylnis van de vloer voor de Blaas balk gelegd, en met wat Koolen door gebrand te werden, dat by zulken kleynen quantiteyt, gemaklyk kan geschieden, voorts bewaart tot dat men de Laveur heel en al schoon maakt. Dit door branden geschiet, om alle ruygte uyt dezelve te krygen, op dat in 't wassen, daar geen snippers, of vuyling, aan kan blyven hangen, en niet weg gesmeeten werden. Dit deurbranden geschiet gemaklyk in een Wind-Oven (als die voor af heet van sinclen is, men legt wat gloejende koolen op de rooster, stopt de Kres daar boven vast op, dog zo dat door middel van een houd, een lugtgat, daar midden in blyve, waar door het Vier kan opgaan, en alzo van zelfs door-

doorbranden, dus doorgebrand zynde, doet men die in een Tobben, dog niet meer als 1 à 2 Water-Emmers vol te gelyk, doet daar rykelyk waater op, roert het wel van de grond op, (met een schop of houd,) op dat alle de daar in zynde dryf-stoffen, zo van koolen als andersints booven koomen, dan laat het een weynigje bezinken tot behoudenis der vyling, die door het roeren meede driftig mogt zyn geworden. Schept dan het driftige met de handen, mandtje, of een schop, (daar gaaten in zyn) af zyn daar veele Koolen in, laat dat droogen, die kunnen by 't smelten weer gebruykt werden, voorts giet dat waater zoetjes van de bezonken Kres af, is die nog niet schoon genoeg, zo doet men daar nog eens waater op, en handelt als vooren, want niet schoon afgewassen zynde, zo heeft men in 't vervolg heel vuyl waater. Dan bergt men die gewassene Kres in enig ander vat, en vervolgt zo tot dat alle de voorhanden zynde Kres, dus afgewassen is. Wyders zeeft men die door een Kooperen Bekken (daar ronde gaatjes in zyn,) in een ander vat met schoon waater, by vorm als loor een zeef, zo als de Print fol. 2 met 1 verotoont. Alles wat in het Bekken lyft, daar werden alle de onnutte Steenen, IJser, en voorts alles dat geen Goud of Silver is, uytgezogt, weg gesmeeten, en 't oede alles by malkander in een vaatje gedaan;

daan; dat in een Yfere Vyfel, zo fyn werd gestamt, dat het al meede door 't Bekken kan werden gezeeft; dit door gezeefde gestamte, werd by veele wel alleen gehouden, en wel byzonder de Smelt-Kroesen, om namaals tot scheurzand te gebruyken. Dat nu in de zeef blyft, doet men in een houte, of steenen Schootel met een weynigje schoonwaater, zoekt met een Kooren tang alle brökjes en greynen Goud en Zilver daar uyt, als meede alle Lood, Koper, en Yfer, welk laatste ordinaar door middel van een zeylsteen geschiet. Dit werd het groove uytzoeken genaamt. Dan alles door gezeeft zynde zo is; in dat doorgezeefde zand hog alle de vyling, en kleyne grynen, dit werd door afspoelen, of maalen weer gezogt. Dit afspoelen geschiet, meest en best, op een van hout, expres daar toe gemaakte Schootel, by vorm van een Oesterbak, dog in de midden wat dieper, haare groote is cirka 1 of 1 en een tweede voet over haar Diameter, of middel-lyn, zynde in 't rond met eenige steyle dog niet diepe kerfjes gedraait, welke dienen, tot behoudenis der vyling, en greyntjes, om dat die niet met het zand zullen weg spoelen, booven op de zelve zyn twee handvatten, of oren; om by aan te vatten, zo als 't zelfde plaatje met 12 vertoont. Deze Schootel legt men op 't waater in een Tobbe, doet daar op een

kleene

leene schop vol, van die doorgezeefde zand, toe wyziger hoe het schoonder spoelt, dan wat waater daar opgedaan, in 't midden van de Schootel wel omgeroert zo' dun als nen kan, zonder daar over heen te storten, lus zinkt de daar in zynde swaarte na de midlen, voorts drukt men de Schootel effen onder waater, gedurig heen en weer schudlende, op dat het zand door de beweginge mag affpoele ten dien eynde ligen die agter wat op, latende het driftigen het waater zoetjes na vooren afloopen, zo ziet men het daar in zynde Goud, en Zilver, agter het zand leggen, en op dat het te beeter agter mag blyven, zo stoot men de Schootel somtyts agter eens tegensle Tobbe: Het zand schoon afgespoelt zynde, wert het gevondene in een Pot of Pan gespoelt, en dus vervolgt: tot dat alle Kreszand afgespoelt is. Dog dit spoelen moet voorzigtig en met pasjensie geschieden.

Dus al de zwaarte by malkander gekreegen hebbende, dat op 't vier gedroogt, gewoogen by ieder mr. 4 loot witte fyn gestamte Potas, en 2 loot Zout gezet, wel voor malkander geroert, in een goede smelt-Kroes gedaan, die met een Steen, of ander Kroes gedekt, (zo als by 't fynleeren gezegt is.) In een Wind-Oven of voor de balk ten Viere gebrogt, zo vergaart het in korten tyd. Dan neemt men die Kroes

Kroes uyt het Vier, laat die kout werden, slaat die stickent, zo vind men de Koning daar onder in, en het zand of vuyligheid, dat daar nog by is geweest, boven op de zelve, zynde zwart-glas gelyk, waar in (als dan) geen 't minste Metaal meer en is. Slaat die flek van de Kooning, smelt het Zilver over, giet het aan Garnaleijen, zo gebeurt het wel dat het smeedig is, dog niet smeedig zynde, moet men dat fineeren.

Het maalen geschiet in expresse daar toegemaakte moolens, zynde een soort van een vat of kuyp, booven wat wyder als onder, van steevig hout gemaakt, zo als de Print fol. 4. de zelve in en uytwendig vertoont, de hoogte is omtrent de 3 voeten, ook zo wyt booven, en onder 2 en een tweede voet, men maakt onder in de zelve een houten bodem, en een duym daar booven een Yseren, in welks midden een Pen zit, een duym dik en 4 hoog, ook van Yser. Heel dicht op de onderste bodem, of ook wel van onderen in de zelve, boort men een gat, ter wyte van 3 vierde duym, dat met één Kurk, of ander bos, wert toegestopt. Dit geschiet; om, of de Ysere bodem niet wel sloot, en eenige quik quam door te lecken, die door dat gat weer kan werden uytgelaaten, zo als 13 aantoot. Omtrent 3 vierde voet boven de Ysere bodem, werd ook een rond gad gemaakt, ter wyte

wyte van 1 en een tweede duym, zo 14 aanwyft, waar in een bos werd gestooken die zo lang is, dat met de hand kan worden uytgetrokken, en weder ingestooken, zo 14 aanwyft. Vervolglyk is het Vat heel en al met Yfere banden gebonden, ten wederzyden booven aan 't zelve, zit een Yferen steng een groote duym dik, en 2 voet hoog, welkers booven enden ter lengte van 2 duym wat dunder, en met een gaatje doorboort zyn, (tot insteeking van een splitsveer,). deze twee stengen zyn regt over mal-kander geplaatst, een Yfer van 1 tweede duym dik, aan weer enden met een gaatje, zo wyt, dat de booven enden der opstaande stangen daar door kunnen, en zo lang dat het booven op beyde de stangen kan werden gelegd, in welks midden een gat van een duym wyt moet zyn, en daar om (op die plaats) 2 duym breed werden gemaakt, wert daar booven opgelegd, zo als 15. toont. Dan is 'er een Yfer Kruys van 3 duym dik, en zo lang, dat dezelfs enden als dat op de Yferen boodem in de Moolen leyd 1 tweede duym van de buyten kant af zyn, zo als 16 toont, in des zelfs midden moet een rond gad, (zo wyd dat die pen welke in die boodem zit daar fraay in kan speelen) werden gemaakt. En op de helft van een der vier enden des Kruys, zit een Yfere Pen 1 tweede duym dik, en vier duym lang, als 17 aanwyft, dit
Kruys.

Kruys-Hout men 't best, zo geboogen te zyn, dat juyft alle deszelfs enden, niet heel vlak op den boodem sluyten, maar 2 der zelve een weynigje daar booven speelen, om dat die het scherpts en maklykts Maalen, een Houten, of Yseren steng, onder met een gat, zo wyt dat die Pen welke op 't Kruys zit daar in kan speelen, en zo lang dat die van 't Kruys tot booven door het gad, dat in 't midden van dit dwars overleggent Yser is, kan ryken, dat heet de draay Spil, en werd met 18 verstoont, voorts de Splids-Veeren in de daar toe gemaakte gaaten gestookten, zo is die Moolen bereydt.

Andere neemen de Draayspil midden op 't Kruys met 2 pennen vast, en maaken die dan een voet booven het vat geboogen, als de zwengel eens boors, zo wyt uyt, dat de hand in 't draajen de opstaande stengen pas kan missen, zo als 19 aanwyft.

Ook maakt men Moolens, zonder opstaande stengen, dan is de Draayspil regt en omtrent 4 duym langer als het vat der Moolen hoog is, welkers booven endt door een Yser werd gestookten, dat dwars in, en dat onder deszelfs boord geplaatst is, op zulken wys als anders booven op de stengen werden gelegd, op zulken Draayspil (welk aan 't booven end wat plad moet zyn,) werd een Yseren zwengel of draayarm gestookten, met een houten handvat, op zulken

wys als aan de heedendaagse Koffy-
ens werd gebruykt.

Deze Moolens werden ook wel met een
en boodem alleen gemaakt, wanneer
een apart Kuypje, of Tobbetje ge-
kt, om die in te zetten, tot conserva-
ler Quik, zulken soort werd als nu hier
and veel gebruykt.

Dus de Moolen gereed zynde, werd daar
à 30 mr. Quik in gedaan (hoe meerder
beeter) als meede een goede schop vol
szand, en daar opgegooten sirka 1 twee-
voet waater, voorts het kruys in de Moo-
1 tweede uur zoetjes omgedraait, het
lk geschied; om dat de fyne deeltjes Goud,
Zilver, welke in dat zand verborgen
1, tuffen het kruys en de Yfere boodem,
len schoon schuren, door de Quik wer-
1 gevat, en behouden. Het half uur,
ajende gepasseert zynde, werd de Moo-
1 omtrent vol waater gedaan, en wat
rker omgedraait. Dat geschied om het
id driftig te maaken, en met het waater
t kan loopen, men trekt de bovenste
is uyt de Moolen, en laat al zoetjes draa-
nde, het waater door dat gad, in een an-
r Tobbe uytloopen, op dat het dan drif-
ge zand, daar in kan bezinken, om nog
us gemaalen, of verkoft te konnen wer-
en. Het waater toe aan 't gat uytgelopen
nde, dan werd de Bos weer ingestooker,
en schop vol zand in gedaan, en gedraait
als

als vooren, dus van half tot half uur ver-
volgende, tot dat de Quik in de Moolen
begint dik te werden, (het welk men dan
dreur noemt) en met de hand gemaklyk
kan gevoelt werden, het waater dan ordi-
naar afgetapt zynde, werd de Moolen op
de kant gezet, en het overige waater en
zand al zoetjes roerende laten uitloopen;
dog zo voorzigtig; dat geen de minste dreur
en volge, schept met een houten leepel de
dreur uyt de Moolen, parst die door een
dichte linnen doek, of Zeemleer, zo styf
als mogelyk is, dat in de zelve blyft werd
weg geleyd, en de deurgeparste Quik weer
in de Moolen gedaan. Het is heel goet
dat zo veel Quik als uyt de Moolen werd
genoomen, gedurig weer werd by gedaan.

Zo dan al de voorhanden zynde Kres ge-
maalen zynde, en het Goud of Zilver in de
Quik gebrogt is, zo moet dat daar ook weer
uyt gescheyden werden (dat men overhaalen
noemt,)

Dit overhaalen kan geschieden in een in-
strument van steen, met een dikke buyk
en kromme hals (dat een rotots werd ge-
naamt) en met zo is beteykent, daar in doet
men de uytgeparste dreur, welke dan aan
harde balletjes is, zo veel dat die niet wel
tot aan den hals vol is, legt die voor in 't
vernuys op wat As vast neer, zo dat de
hals voor afhangt, waar onder een vaatje
met waater staat, zo hoog, dat de hals des
rotors

rots : tweede duym in 't waater kan
 yken, voorts legt van verren om de zelve
 aglommen koolen, op dat die langzaam
 arm werdt, en door de schielyke hitten
 et en springt, brengt het vier telkens al
 nader, tot dat een blaauagtige damp op 't
 oorgezette waater gezien werd, dit is het
 yken dat de Quik begint over te gaan,
 men zal als dan Quikdruppen, in 't
 aater zien needer vallen. Dan wert het
 er langzaamerhand naader gebrogt, tot
 lang; dat die wel gloeit en 't Goud of
 lver in de zelve smelt, altoos wel agt
 evende, dat de hals des rotors onder 't
 aater blyft, om reeden; dat de Quik
 or de hitte des viers als rook werd uyt-
 dreeven, en booven waater zynde, alle
 rook zou vervliegen, welke rook bo-
 n de schaade des Quiks; ten hoogste schaa-
 lyk voor 't menschelyk lighaam is.

De rotort dus eenige tyd wel gegloeit
 bbende, laat de koolen vergaan, en al-
 kout werden, slaat die stukkent, smelt
 t ingebleevene, te zaamen, en probeert
 it het houd.

Voorts giet het waater van de Quik, en
 ogt die met een spons schoon af, dan
 oeter weynig van verlooren zyn. Maar
 : als dan loomer zynde, (het welk men
 ot noemt,) en blykt; als de ontallyke
 eynen, of kloodjes, zig niet tot een lig-
 am willen voegen, dan doet op de zelve

N

wat

wat schoon reegenwater, met zout, vryft die met een schoone spons, in een houten bak, wel door malkander, droogt het water daar meede af, dus zal die haar voorige gaauheid weer bekoomen, en het Kreswasfen voor die reys gedaan zyn.

- Op deze voorgemelde maniere kan gebruykt Sement, Testen, en Slyp, ook werden schoon gemaakt. Dog ten aanzien van 't laaft genoemde, is 't omtrent een generaal gebruyk, door middel van kooken, het Zilver daar weer uit te trekken.

Dit kooken geschiet in een Yseren Pot met regenwaater, daar een weynig starkwaater en zout in is, in 't welk de slyp werd gedaan, en zo te zaamen eenige uren op 't vier zoetjes laten kooken, roerende dat met een houten leepel zafjes (al draajende,) om. Na gedagten lang genoeg gekookt hebbende, neemt men die Pot van 't vier laafte kout werden, dan de Quik uyt ge-noomen, door zeemleer gevrongen, en voorts behandelt, als booven, van de dreur uyt de Moolens gekoomen, gezegt is.

Ook wert slyp gesmolten; waar van ik het volgende zelfs heb ondervonden, ik nam slyp, zo die van de draaybank, als uyt de slyptobben was gekoomen, maakte die droog, en liedsse door een taamelyke fyne hairen zeef passeeren, op dat alle steentjes, en andere vuylnis, (daar geen Zilver in te verwagten is,) uyt de zelve mogt

igt werden gefcheyden, voorts nam ik
 n pont van die flyp, deede daar in 1 tweede
 ont droogewitte, en fyn geftamte Potas,
 et een vierde pont fyn Zout, dit alles
 el door malkander geroert, in een sterke
 neltkroes, (die booven met een Steen of
 idere Kroes wel digt toegedekt wiert)
 edaan, en alzo, in een windoven gezet,
 zolt binnen 2 uren heel wel, die Kroes
 de zelve kout geworden zynde, floeg
 die stukken; vond de flek als zwart
 as, en de Zilver-Kooning daar onder
 an, op deze manier heb ik eens 6 loot
 ilver uyt een pont flyp gekreegen, en ik
 eb gedagten, dat men op deze manier,
 ok wel eenige Erfsen zou kunnen fmelten,
 lhoewel daar veele andere ingredynten, toe
 werden gebruykt, waar van ik op dit maal
 iets zal melden.

Nog zynder een zoort van Kres-Moo-
 ens, welke de voorgemelde in allen deelen
 gelyk zyn, uytgezondert de Yfere boodem,
 welke in deze hol, en Pots gewys zyn,
 waar toe het kruys ook zo geboogen is dat
 het daar in flayt, zo als 21 aanwyft, deze
 werden by veele geprefereert, alhoewel het
 andere met vlakke boodems houden, het
 welk ik de bevindinge laat fcheyden.

Tot het overhaalen daar booven van ge-
 mekt is, werden nu veele Yferen Potten
 gebruykt, het zy gegootene of expresse
 daar toe gesmeede; op deze komt een

dekfel met een hals in 't midden, op de manier eens rotorts, zo als 't Printje fol. 4. met 23 verbeeld, welk dekzel op die Pot (als de draer daar in is) met sterke Yferdraat, wel vast wert gebonden, teegens het afvliegen, en de voeg wel dicht met heft-lym toegestreeken; teegens het verrooken der Quik, voorts werd daar meede gehandelt als van de steenen rotorten gezegt is. Dog deze zyn in allen deelen geruster te behandelen, alzo die zelden breeken, en ook kan men deszelfs hals zo lang maaken als men begeert.

De ervarentheyd geleert hebbende dat Ysere Kroesen (afgebesigt zynde,) nog Zilver by haar hebben, zo moet men die stukent slaan, in een steenen Kroes ten viere brengen, en wel laten gloejen: dan zwavel daar by zetten, zo smelt het Yfer voort, wel dun gesmolten zynde, zet wat drooge Potas daar by, zo zal het gesmolten Yfer, en zwavel, het daar in zynde Zilver los laten, en op den boodem needer zinken, laat de Kroes voorts kout werden, slaat die stukent, zo vind gy een donkere bruyneslek; daar 't Zilver onder aan zit. Andere leggen die Kroesen in Starkwaater, Azyn, of Zoudwaater, op dat die verteeren, of door roest werden opgevreeten, dan spoelen zy het driftige af, droogen het gezonkene, en vergaaren dat met Potas, ook aat men 't waater wel verwaasemen, en vergaart

gaart de heele massa. Yser verroest gaufft als 't somtyds eens vogt gemaakt werd, dog het vereyft veel tyd, daarom prefereer ik het smelten.

Hoe Staal en Yser week en hardt gemaakt werd.

Dikwils gebeurende dat een Goud of Zilver Smit, het een of ander Instrument van nooden heeft, dat altyd niet te koop te krygen is, zo is noodig de behandelinge van Yser en Staal te weten. Goet Staal of Yser weeker als ordinaar moetende hebben, zo bewint dat dik in Potaard, legt dat eenige uren in turfvier, zo dat het altyd wel gloeid, en laat dat zo met het vier kout werden; of zo men geen vuyligheyt schroomt, zo neemt Menschen drek, legt daar 't Yser of Staal in, en Potaard daar om heen, of maakt de Potaard vogt met Menschen Pis, dus behandelt zynde, zal het zo week zyn, dat men 't zeer gemaklyk kan vylen, en graveeren, en alzo bequaam om Zignet, en Dryfponsoenen, Vyltjes en alles van te maaken.

Eenig Instrument gemaakt zynde (van Staal,) dat hard moet zyn, zo bestrykt dat met ordinaare Seep, maakt het in een helder vier wel gloejent, en steekt het zo schielyk in kout schoon waater, is 't een Ponsoen, of iets dat maar aan een end moet hard zyn, zo bestrykt dat end, gloeit, het